

Jana Zupančič, Sebastian Cavazza

Mateja Pezdirc Bartol

»VSAK POGOVOR SE ZMERAJ SPREVRŽE V DRAMO.«

Za naslov prispevka sem izbrala citat iz dramskega besedila *3 zime* Tene Štivičić, ki pravzaprav določa tudi glavno izrazno sredstvo tega dramskega besedila, to je dialog. V središču dogajanja je družina Amruš – Kralj – Kos in njeni družinski člani v treh različnih časovnih obdobjih, in sicer je dogajanje postavljeno v november 2011, januar 1990 in november 1945. Celotno dogajanje torej temelji na pogovoru, tri zime in trije večeri, na katerih se zberejo družinski člani, zunanje dogajanje praktično ni; situacija je vseskozi zastavljena izrazito minimalistično, pa vendarle avtorici uspe v vsak večer vnesti »dramo«, saj družina kot osnovna življenjska celica vseskozi zrcali vrednote družbe in politiko svojega časa. V 14 prizorih, ki si ne sledijo kronološko, temveč avtorica prepleta sedanost in preteklost, se pred nami odvijajo intimne zgodbe družine v primežu zgodovinskih dogodkov: razpad monarhije, druga svetovna vojna, informbiro, postopna demokratizacija, razpad Jugoslavije in vojna na Balkanu ter vprašanje vstopa Hrvaške v Evropsko unijo; vsi ti dogodki se kot drobci vrivajo v vsesplošno kramljanje in postopoma sestavljajo kompleksno družinsko sago.

Ključno vprašanje pa se nam razkrije že v prvem, uvodnem prizoru, ko mlada Ruža leta 1945 kot zaslužna partizanka dobi stanovanje. Na mizi v pisarni jo čaka kup ključev, med katerimi lahko izbere ključ svojega novega doma in novega življenja. Takrat se vpraša: »Kako naj se odločim?« Ruža izbere ključ, ki ne pomenijo le novega življenja, saj so tesno povezani s preteklostjo – Ruža se namreč odloči za ključ hiše, v kateri je njena mama delala kot služkinja in v kateri se je Ruža tudi rodila. Prav ta meščanska hiša v zgodovinskem jedru Zagreba postane vezni člen skoraj 100-letne zgodovine, ki je zajeta v dramsko besedilo, ter v prikaz življenja štirih generacij njenih prebivalcev. Vprašanje odločitve, s katerim se spopada Ruža, pa se kot osrednji motiv ponavlja skozi celotno besedilo, saj dramske osebe pogosto težijo prav njihove odločitve v preteklosti, ki se lahko iz kasnejše perspektive izkažejo tudi za vprašljive – pa naj gre za politične ali osebne izbire. Prav zato se nekateri počutijo krive, drugi skušajo to popraviti, tretji se tolažijo z mislijo, da drugače ni šlo in da izbire sploh niso imeli. Breme izbire in družinske skrivnosti tako pridejo fragmentarno na dan ob treh pomembnih dogodkih, ki so središče dogajanja: večer vselitve v hišo leta 1945, po pogrebu babice Ruže 1990 in večer pred poroko vnukinje Lucije leta 2011.

Družinska saga oziroma vélika zgodba, ki zaobjema prikaz usode neke družine v daljšem časovnem obdobju na ozadju turbulentnih zgodovinskih dogodkov, je značilna predvsem za romaneskni žanr, medtem ko je v dramski formi redka. Najbolj znana hrvaška dramska družina so zagotovo *Gospoda Glembajevi*, Miroslav

Krleža pa je s svojo trilogijo vzpostavil model meščanske drame, ki ga v prenovljeni in posodobljeni različici nadaljuje tudi Tena Štivičič. Če pa v primerjalni kontekst vključimo sodobno slovensko dramatiko, potem lahko opazimo številne sorodnosti med dramskim besedilom *3 zime* Tene Štivičič in *Razodetja* Dušana Jovanoviča (objavljenimi leta 2009 in premierno uprizorjenimi na odru MGL leta 2011 v režiji Janeza Pipana), zato bomo v nadaljevanju prikazali nekaj ključnih vzporednic.

Dramski besedili imata namreč skupen časovni okvir, to je dogajanje od druge svetovne vojne do danes, in v obeh spremljamo več generacij družine, ki so jo zgodovinski dogodki usodno zaznamovali. Za razliko od romanov, kjer nas pripovedovalec seznanja z vso širino dogajanja in natančno opiše osebne usode, pa je čar vélike zgodbe v dramski formi prav v tem, da dramske osebe same izrekajo drobce iz svojih in tujih življenj, kar bralci/gledalci fragmentarno sestavljamo, medtem ko celotnih zgodb nikoli ne izvemo do konca. Epske razsežnosti dramatike so pri Jovanoviču še bolj izrazite, saj besedilo nenehno preskakuje med različnimi časi in kraji, prizori so izrazito kratki, zgolj okruški spomina, nekakšne hipne asociacije. Prav dramska forma je tista, ki besedili najbolj razlikuje: Štivičičeva se odloči za tradicionalno dramsko formo, pri čemer mojstrske dialoge uredi z matematično natančnostjo v nelinearnem zaporedju in se hkrati ves čas zaveda, da je izrečeno enako pomembno kot tisto, kar je zamolčano, Jovanovičev tekst pa je izviren kolaž monologov, dialogov, performativnih dejanj, citatov, pripovednih vložkov ..., skratka preplet različnih diskurzivnih praks, s čimer vstopa v polje postdramskega (Lehmann) oziroma ne več dramskega (Poschmann). Jovanovičev tekst je tako žanrski hibrid, neukrotljivo tkanje misli (Toporišič), ki se močno navezuje, variira in dopolnjuje nekatera njegova predhodna dramska dela, zlasti *Karamazove*. Če se pri Štivičičevi dogodki organsko prepletejo, pa pri Jovanoviču celota temelji na principu razbitosti.

Zgodba očeta in treh sinov, ki je v središču tako *Karamazovih* kot *Razodetij*, je zgodba očeta Svetozarja, ki se mu zgodi informbiro, zaradi česar ga pošljejo na prevzgojo na Goli otok; ko se vrne na prostost, umre, sinovom Dejanu, Branku in Janezu pa ostane, da se spopadejo in živijo s travmo očeta revolucionarja. Kot kontrast Tena Štivičič pred nas postavlja zgodbe mater in hčera. Najprej je tu Monika, ki mora ob rojstvu hčerke Ruže zapustiti meščansko hišo, kjer je delala kot služkinja, nato zgodba aktivistke Ruže, ki si po koncu vojne ustvari življenje z Aleksandrom Kraljem in rodi hčerki Mašo in Dunjo, ter Maša, ki se poroči z Vladom Kosom, s katerim ima hčerki Aliso in Lucijo. Politika je tudi v dramskem besedilu Tene Štivičič večinoma na strani moških: prvi lastnik hiše Teodor Amruš ter nato Aleksandar Kralj in Vlado Kos, pa tudi general Ibrajter, ki je sicer zgolj epizodna figura v pogovorih, so uspešni in razgledani posamezniki, ki pa se ob političnih spremembah znajdejo na napačni strani: Teodor Amruš je prisiljen pobegniti v Argentino, Aleksandar in Vlado izgubita službi in ugled, general Ibrajter pa deli usodo Svetozarja Karamazova, saj je deportiran na Goli otok. Štiri generacije žensk se tako soočajo in živijo s posledicami družbenopolitičnih sprememb, pri čemer jih pomembno oblikujejo intimne odločitve, kar najtesneje povezane s partnerji, rojstvom otrok, vzgojo, izobrazbo ... Vsekakor

pa lahko ugotovimo, da je Jovanovičev svet bolj nasilen, krut, ciničen, prežet z ironijo in sarkazmom, odnos sinov do sveta je destruktiven, medtem ko so dramske osebe Tene Štivičič vendarle manj poškodovane, travme manj očitne, družini pa pomagajo preživeti tudi skupne vrednote, ki so na več mestih v dramskem besedilu jasno izražene: ponosna drža, samostojnost, izobrazba, medsebojna pomoč in razumevanje ter ljubezen. Obe besedili se zaključita v kapitalističnem sedanjiku, za katerega pa je značilno, da to, v kar so verjeli starši, v svetu otrok ne obstaja več. Dramski besedili tako tematizirata medgeneracijske prehode med mlado, srednjo in starejšo generacijo, ki novega sveta ne razume povsem, nima več moči za prilagajanje, pa ne gre le za politične ali tehnološke spremembe (te so skozi besedilo *3 zime* nakazane z uporabo različnih medijev: polaroidnega fotoaparata, digitalne televizije, Twitterja, Facebooka), temveč predvsem za spremembe vrednot, kar Maša izrazi z besedami: »Delam se, da razumem, pa nič ne razumem. Za nas je bilo vse jasno kot beli dan, saj veš, tako smo bili vzgojeni. Jaz čutim, da vsej tej negotovosti nisem kos.«, Vlado pa v nadaljevanju doda: »Ne morem več v nedogled tuhtat svojih odločitev. Star sem, Maša. Utrujen sem. Poln kufer imam vsega. Dve hčeri sva gor spravila. Onidve zdaj boljše razumeta življenje kot midva. Morava jima pustit, da delata po svoje. To ni več najina stvar.« Kapitalistični sedanjik tako predstavljata hčeri Alisa in Lucija. Alisa je bolj svobodomiseln, samosvoja, globalno razmišljujoča, trenutno samska (čeprav spoznamo njeno mladostno ljubezen in izvemo za kasnejše kratkotrajne zveze), končuje doktorat v Angliji in zavzame intelektualistično držo do sveta; medtem ko je Lucija bolj zavezana tradiciji, tik pred poroko z novodobnim povzpeticom, po lastnem prepričanju se v sodobnem svetu dobro znajde in konformistično prilagodi trenutnim razmeram.

Celotno dramsko besedilo Tene Štivičič je tako prepleteno še z enim pomembnim idejnim sklopom, ki ga pri Jovanoviču ne zasledimo, in sicer se avtorica ves čas dotika vprašanj, povezanih s položajem žensk ter pomenom vzgoje in izobraževanja skozi zgodovino. Karolina, hčerka Teodorja Amruša, kljub veliki želji po znanju, možnosti študija kot ženska ni imela, ravno tako Monika, ki jo je oče pretepel, ko jo je zalotil z bratovim šolskim zvezkom, kot nezakonska mati pa se je znašla na cesti, prepuščena sama sebi, a odločena, da bo hčer poslala v šolo, »drugače ne bo nikdar sama svoj gospod«. Izobrazba in posledično znanje tako postaneta eden od temeljnih imperativov vzgoje kasnejših generacij žensk, za katerega si je vedno vredno prizadevati, kar ilustrira tudi Ružina replika: »Ampak zdaj, zdaj imamo možnost izbire. Moja mama ne bo nikoli več služkinja. Nobena ženska z otrokom ne bo več pristala na cesti, prepuščena sama sebi. Najina hči ne bo nikoli nikomur za služkinjo. Odraščala bo v svobodi, hodila bo v šolo, imela bo srečno otroštvo in boljše življenje. Pretolkli smo se skozi vojno, in če je treba zdaj zavihat rokave, da zgradimo domovino, sem zraven in mi ni nič težko.« Dramsko besedilo *3 zime* je tako tudi zgodba o pogumu, moči, prizadevanjih, da bo novi čas boljši in enakopravnejši od prejšnjega, k čemur prispevajo medsebojni dialog, znanje in sočutje.

Če Ruža v prvem prizoru izbere ključne hiše, pa Monika svojo skrivnost v zadnjem prizoru za večno zaklene v svoje srce. Zgodba meščanske hiše in štirih generacij žensk se tako dokončno preplete.